

Recenzja rozprawy habilitacyjnej dr Zbigniewa Iwańskiego, pt. „Etyczny, prawny i religijny wymiar procesu resocjalizacji skazanych,” Wydawnictwo Fundacja Ubi Societas, ibi ius, Warszawa 2017, s.359 oraz Jego dorobku naukowego dla potrzeb Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego

I

Przedłożona do recenzji dysertacja dotyczy istotnych i bardzo interesujących aspektów teologii i pedagogiki resocjalizacyjnej a ujęcie przedmiotowego tematu, które podważa funkcjonalność zastanego porządku prawnego i założenia wykonywania kary pozbawienia wolności; implikuje przekonanie o dążeniu Jego Autora do poszukiwania nowej struktury, zasad i metodyki postępowania w warunkach izolacyjnych zapewniających racjonalne i uzasadnione rygorami wiedzy teologiczno-pedagogicznej wykonywanie kary pozbawienia wolności jako podstawowej instytucji prawa karnego wykonawczego i polityki kryminalnej w Polsce. Analiza powyższa wsparta została na dogłębnej i krytycznej ocenie współczesnych teorii, kierunków i sugestii w obszarze interdyscyplinarnej wiedzy i w oparciu o przeprowadzone badania ilościowe. Ujęcie tematu wskazuje na jej dobry poziom naukowy tak pod względem merytorycznym jak i pomiaru założonych tez i problemów badawczych.

Wybór tematu rozprawy habilitacyjnej uznać należy za trafny, ponieważ istnieje potrzeba naukowej analizy materii związanej z oceną resocjalizacyjnej funkcjonalności i efektywności kary izolacyjnej stosowanej wobec dorosłych naruszających porządek prawny. Obserwowane problemy polskiego systemu penitencjarnego, częstokroć krytykowanego w związku z małą skutecznością metod, sposobów i środków oddziaływania w warunkach izolacji zewnętrznej i wewnętrznej i negatywną oceną postaw społecznych wobec oczekiwań i rezultatów kary pozbawienia wolności dały asumpt do podjęcia badań nad poprawą racjonalności stosowania tej podstawowej sankcji penalizującej

większość zachowań społecznie nagannych. Rozprawa mająca charakter monograficzny, kompleksowo objęła przedmiotowe zagadnienia, co rozstrzyga o jej przydatności dla teoretyków jak i praktyków w dziedzinie teologii i pedagogiki resocjalizacyjnej, kryminologii oraz prawa karnego wykonawczego.

Za istotne z punktu widzenia nauki teologii i pedagogiki resocjalizacyjnej sensu largo oraz kryminologii należy uznać analizy, jakich Habilitant dokonuje w rozprawie, bowiem naukowe badania tej problematyki mają na celu osiągnięcie zakładanego celu teoretycznego, jak i doprowadzenie do sformułowania rozwiązań, które mogą być implementowane do praktyki, bowiem są to zagadnienia o dużej doniosłości społecznej, prawnej, naukowej. Refleksja naukowa oparta na znajomości realiów resocjalizacyjnej wydolności sankcji karnej realizowanej w przestrzeni izolacyjno-segregacyjnej, skłania do przyjęcia określonych procedur postępowania teologiczno-pedagogicznego, które w sposób zasadniczy mogą wpłynąć na modyfikację treści polityki kryminalnej i wybór skutecznych sankcji karnych zmieniających na trwałe zachowania kryminalne dorosłych osób.

Na uwagę zasługuje dążenie do rozwiązań nowoczesnych, innowacyjnych sposobów praktycznego postępowania religijno-pedagogicznego, sprzyjających kierunkom współczesnych założeń i idei kryminologii liberalnej i abolicjonistycznej na świecie, a także polskiej myśli naukowej i eksperymentalnych praktyk modyfikujących politykę karną w Polsce. Czynione w tym zakresie spostrzeżenia i formułowane wnioski mają istotny walor praktyczny. Jest to wartość dodatkowa rozprawy naukowej, gdyż teologia i pedagogika są także naukami stosowanymi i tym samym formułowanie reguł moderacyjnych określających kierunek zmian, ich zakres i dynamikę wskazują, iż Autor dysponuje kompetencjami pozwalającymi zaplanować konkretne rozwiązania co do celów, faz i metodyki oddziaływań korekcyjnych w warunkach pejoratywnej izolacji społecznej.

Podkreślić należy, iż problematyka dotycząca resocjalizacyjnej wydolności kary pozbawienia wolności, a także zagadnień związanych z restrukturyzacją systemu penitencjarnego w Polsce, podejmowana była w niewielu pracach naukowych z zakresu nauk społecznych w sposób systemowy ze wskazaniem rozwiązań modelowych dla praktyki religijnej i pedagogicznej. Ponadto żadne z tych opracowań nie ujęło zagadnień w taki sposób jak to uczynił Habilitant.

Jest również istotne, że zagadnienia będące przedmiotem recenzowanej dysertacji habilitacyjnej są aktualne w toczącej się debacie na temat aktualnej polityki penitencjarnej w kraju, nieustannych zmian w ustawodawstwie karnym w kierunku obostrzenia stosowania kar izolacyjnych oraz dyskursu naukowego

podkreślającego terapeutyczne i osobowe walory proponowanych oddziaływań kar alternatywnych wobec samoistnej kary pozbawienia wolności. Nie ulega wątpliwości, że przy rosnącej nieustannie liczbie kar probacyjnych, tj. kar o ograniczonej wolności i kar wolnościowych wykonywanych w środowisku otwartym to właściwie problematyka tritmentu resocjalizacyjnego wymaga istotnej modernizacji i dostosowania do współczesnego kierunku nauk kognitywnych oraz paradygmatów teologicznych.

Na szczególną uwagę zasługuje, iż Habilitant dokonał eksploracji zjawiska, które dotąd nie było poddane tak wszechstronnej i wielowątkowej analizie krytycznej na poziomie wielu nauk w stronę odpowiedzi na kapitalną kwestię racjonalności a nade wszystko efektywności oddziaływań resocjalizacyjnych w segmencie izolacji, integracji oraz inkluzji społecznej będących substytutami wykonywania sankcji karnych.

Zastosowanie nowych rozwiązań dywersyfikacji karania, zreformowania polityki penitencjarnej na poziomie restrukturalizacji jakościowej a nie ilościowej, zakładającej przekształcenie co do celów, funkcji, zadań i metodyki postępowania pedagogicznego i religijnego oraz odrzucanie dotychczasowych stereotypów myślenia i rutynowych koncepcji izolacji przestępców a przyjęcie idei probacji i zasad inkluzji społeczno-środowiskowej oraz założeń etycznych na grunt karania; mogą zapewnić poprawę warunków i wyników polityki kryminalnej oraz sprzyjać rozwojowi humanistyczno-egzystencjalnych programów stanowiących o treści sankcji karnych.

Formułowanie własnych ocen i opinii, sposób ich argumentowania i prezentowania swego stanowiska przez Habilitanta potwierdza umiejętność dokonywania syntezy naukowej i zdolności wyrażania myśli w sposób przejrzysty, jednocześnie logiczny, spójny i przekonujący.

Przeprowadzone w toku prac nad rozprawą badania empiryczne potwierdzają, że wiedza Zbigniewa Iwańskiego z zakresu teologii i pedagogiki resocjalizacyjnej, kryminologii i innych nauk społecznych, jest poparta Jego różnorodnym i bogatym doświadczeniem praktycznym w zakresie stosowania strategii oddziaływań opiekuńczych, wychowawczych, terapeutycznych i duszpasterskich wobec dorosłych.

Umiejętność odpowiedniego połączenia oraz wykorzystania w pracy wiedzy z wielu nauk kognitywnych i wiedzy etyczno-praktycznej stanowi dodatkowy element skłaniający do pozytywnej oceny całej dysertacji habilitacyjnej. Opracowanie wsparte jest na założeniach myślenia z zakresu inteligencji obiektywnej oraz inteligencji etycznej i tym samym uwolnione jest

od myślenia opisowego i fenomenologii przedmiotu poznania w wyniku doświadczenia, dotychczasowej praktyki i oczekiwań społecznych.

Autor dokonał pogłębionej interpretacji istoty tritmentu resocjalizacyjnego, wskazując materialne jego predyktory, tj. rodzaj oddziaływania (opiekuńczego, wychowawczego, terapeutycznego), cele realizowanych zadań (indukcja, rdzeń, zakończenie) oraz nowoczesne i innowacyjne strategie postępowania pedagogicznego (studio, ocena, intencja i interwencja).

W tych czterech segmentach należy dokonywać oceny trafności i zasadności resocjalizacji instytucjonalnej, integracyjnej i resocjalizacji w środowisku wolnościowym. Tym samym Autor obalił podstawowy mit o jednorodności resocjalizacji, którą jako proces można traktować tak samo a podlega ona dywersyfikacji ze względu na rodzaj, cele, fazy i strategie oddziaływań. Zgodzić się należy z dywagacjami Autora, iż proces resocjalizacji instytucjonalno-segregacyjnej różni się jakościowo od resocjalizacji integracyjnej i resocjalizacji w środowisku otwartym ze względu na całkowicie odmienną metodykę postępowania pedagogicznego uzależnioną od diagnozy przypadku, grupy lub diagnozy środowiskowej.

Właściwe jest podejście Autora rozprawy, iż błędem jest mechaniczne przenoszenie strategii i rodzajów oddziaływań korekcyjnych z jednego segmentu na inny segment, tzw. tritmentu resocjalizacyjnego.

Ocena skuteczności zabiegów poprawczo-wychowawczych w każdym z trzech rodzajów resocjalizacji została poddana weryfikacji przy użyciu mierników systemowego pomiaru efektów tegoż procesu. Do rzadkości w nauce należą opracowania, które zwracają uwagę na potrzebę podejścia z zakresu teorii systemów pozwalającego zweryfikować stopień osiągnięcia zakładanych rezultatów dotyczących zmiany wartości, norm, zachowań i postaw społecznych dorosłych skazywanych za działania inkryminowane. Cechami i miernikami jakościowej oceny jest analiza rodzaju podejścia resocjalizacyjnego ze względu na jego trafność, trwałość, skuteczność, efektywność, funkcjonalność, kosztochłonność i innowacyjność. Pomiar poprawności oddziaływań resocjalizacyjnych przy uwzględnieniu teorii systemów pozwala wówczas merytorycznie zweryfikować powodzenie efektów, rezultatów i zastosowanych strategii korekcyjnych. Dotychczasowe prace naukowe z zakresu etyki i pedagogiki resocjalizacyjnej odnoszące się do zagadnień skuteczności usług opiekuńczych, wychowawczych, terapeutycznych nie uwzględniały tych siedmiu kryteriów pomiaru a tym samym opierały się na echach zdrowo rozsądkowego myślenia, nie mającego walorów analizy naukowej. A zatem rozważania Autora

w tym zakresie uznać należy, za niezwykle dojrzałe spojrzenie wyróżniające się dogłębną i systemową wiedzą.

Drugi człon tytułu rozprawy habilitacyjnej zakłada niewydolność kary pozbawienia wolności. Kryzys podstawowej instytucji polityki kryminalnej w kraju rozumiany jest jako nieskuteczność, nieefektywność z punktu widzenia z celami i założeniami teleologicznymi. Niepowodzenie stosowania sankcji izolacyjnej wiąże się z brakiem poprawy etyczno-pedagogicznej oraz poprawy jurydycznej wobec skazanych objętych jej wykonywaniem. Przytoczone badania krajowe i międzynarodowe przez Autora na temat nikłej skuteczności bezwzględnej kary pozbawienia wolności dowodzą, iż jest to reliktowa reakcja państwa na akt zachowań kryminalnych. Kompilacja analiz empirycznych podkreśla, iż kara pozbawienia wolności w stopniu niezadowalającym wypełnia cele prewencji szczególnej, czego dowodem jest wysoki wskaźnik recydywy osób uprzednio karanych oraz minimalny odsetek prawidłowo zakończonego procesu readaptacji społecznej byłych skazanych.

W świetle przeanalizowanych teorii kryminologiczno-penitencjarnych przez Autora, kara bezwzględnego pozbawienia wolności nade wszystko brutalizuje obyczaje, podważa ideał braterstwa ludzi oraz eliminuje faktycznie skazanych ze społeczeństwa. Współczesna nauka teologiczna zdecydowanie podkreśla, iż ta reakcja karząca jest instytucją niedoskonałą samą w sobie (mala per se) i ze względów kulturowo-cywilizacyjnych winna być ograniczona w praktyce do przypadków uzasadnionych z powodów osobowo-społecznych. Liberalizacja wykonywania izolacji zewnętrznej i wewnętrznej jest konsekwencją osiągnięć nauk teologicznych i kognitywnych, które zdecydowanie usprawiedliwiają tezę o powszechnej poprawie i edukacji osoby ludzkiej. Tym samym stopień demokratyzacji państwa i prawa dopuszcza możliwość stosowania bezwzględnej kary pozbawienia wolności dla grupy skazanych za najcięższe zbrodnie kryminalne, osób wobec których orzekanie środków probacyjnych byłoby społecznie uznane za działanie niesprawiedliwe, a także w stosunku do osób odmawiających poprawy, wychowania i edukacji. Stan ten odbiega od aktualnego obrazu polityki kryminalnej i nadal gloryfikuje się karę bezwzględnego pozbawienia wolności jako królową wszelkich kar, hołdując populizmowi i myśleniu subiektywnemu nie mających jakichkolwiek uzasadnień na gruncie wiedzy teologiczno-pedagogicznej i wiedzy interdyscyplinarnej dotyczącej skutecznego karania. Aberracyjny wymiar kary bezwzględnego pozbawienia wolności jest następstwem wielu czynników makrostrukturalnych, które uzasadniają punitywizm i radykalizm jako nieodłączny jej element.

Autor słusznie zauważa, iż okolicznościami wpływającymi na uniwersalizm karania izolacją zewnętrzną i wewnętrzną są między innymi: stopień bezpieczeństwa prawnego władzy państwowej, stan bezpieczeństwa obywateli, aktualna polityka karna wsparta na krajowym ustawodawstwie prawno-karnym, infrastruktura instytucji kooperujących z systemem penitencyjnym oraz postawy społeczeństwa na temat karania. W świetle tych uzasadnień brak jest materialnych antecedensów, które wyznaczać winny granicę, dynamikę i zakres orzekania oraz wykonywania kary izolacyjnej.

Intelektualny dyskurs Autora rozprawy wokół zagadnień kryzysu kary izolacyjnej z punktu widzenia: stereotypizacji władzy, schematycznego sposobu interpretowania procesu karania oraz braku kompetencji władzy organizującej procedury readaptacyjne uznać należy za bardzo wartościowe jej fragmenty dla rozwoju nauki i praktyki katechetycznej i pedagogicznej. Pedagogiczny sens bezwzględnej pozbawienia wolności jako podstawowej sankcji karnej nade wszystko podważają argumenty, które można ugrupować w czterech segmentach. Po pierwsze brak jest w polityce kryminalnej i penitencjarnej działań podkreślających wagę indywidualizacji makro i mikrostrukturalnej, skoro karę tę stosuje się powszechnie i jest ona orzekana w Polsce w około 75 procentach spraw karnych.

Podstawowymi antecedensami skutecznego karania jako procesu modyfikującego zachowania osoby jest dostosowanie kary do czynników etiologicznych zachowania inkryminowanego oraz cech i właściwości osobowościowych skazanego identyfikujących stopień zaawansowania jego kariery kryminalnej i tożsamości dewiacyjnej. Natomiast w warstwie generalnej należałoby w prawie karnym materialnym doprowadzić do znaczącej dywersyfikacji sankcji odpowiedzialności prawnej, tak aby zadośćuczynić sprawiedliwości formalnej, wymuszającej różne kary adekwatne do czynów bezprawnych. Podzielam pogląd Autora, iż nadal w Polsce obowiązuje „średniowieczne myślenie,” nie pozwalające obalać mitów, schematów i stereotypów, które ugruntowują przekonanie o jednorodności karania sankcjami o dużym stopniu punitaryzmu a zwłaszcza wspartymi na substracie pejoratywnej izolacji zewnętrznej i izolacji wewnętrznej. Kolejna grupa materialnych przesłanek podważających wychowawczo-poprawcze walory bezwzględnej kary pozbawienia wolności to skutki w sferze osobowościowo-społecznej i etyczno-kulturowej jakie pozostawia ta kara kryminalna. Pogłębione studia empiryczne będące analizami katamnesticznymi, badaniami podłużnymi, biograficznymi bądź longitudinalnymi, pokazują iż skuteczność kary pozbawienia wolności w sferze poprawy etyczno-pedagogicznej skazanych osiąga niezadowalające pomiary. Co więcej sankcja ta wywołuje trwałe zmiany w centralnym układzie

nerwowym u osób wielokrotnie karanych doprowadzając do zubożenia ich struktur; motywacyjnych, poznawczych i emocjonalno-wolicjonalnych. W wyniku procesu deprywacyjnego wykształca się obraz obniżonych sprawności intelektualnych, zasobów oraz potencjałów rozwojowych u osób skazywanych na karę pozbawienia wolności.

W świetle niekwestionowanych analiz kognitywnych i interdyscyplinarnych badań naukowych Habilitant ukazał patologiczny wymiar kary pozbawienia wolności ze względu na jej skutki dotyczące dalszej psychopatologizacji zachowania osób karanych na wolności z powodu utraty odporności i nie realizowania przez nich pozytywnych celów życiowych jako syndromu izolacji więziennej.

Wśród okoliczności ukazujących asymetryczność pomiędzy resocjalizacją a przestrzenną izolacją wymienić należy te, które kwestionują współwystępowanie oraz pozytywne związki dotyczące przymusu i restrykcji jako odpowiedzi na sytuacje przyczynowo- skutkowe odnoszące się do zachowań inkryminowanych. Teoria T. Hirschiego i Ernesta van den Haaga jednoznacznie przesądza, że dolegliwość będąca cechą istotową kary kryminalnej winna być zróżnicowana ze względu na stopień społecznej szkodliwości czynu przestępnego. Nie może ona atomizować pozostałych predyktorów kary i tym samym uniemożliwiać realizowanie innych niż ochronne zadania i funkcje, które winna wypełniać w praktyce penitencjarnej. Zgodnie z przedłożonym w rozprawie dyskursem naukowym Autora należy zgodzić się ze stanowiskiem, iż eskalacja antecedensów dolegliwościowych tkwiących w karze może doprowadzić do stanu finalnego w którym usprawiedliwiony odwet humanistyczny zamienia się w totalną represję i zniewolenie osoby wobec której wykonuje się sankcję izolacyjną.

W sytuacji gdy dolegliwość pozostaje na uzasadnionym poziomie, wówczas skazany odczuwa ten stan jako zasłużony odwet za popełniony czyn karalny. Współmierność dolegliwości do czynu staje się wypadkową humanitarnego odwetu, którego celem jest oduczenie sprawcy od tego rodzaju zachowań przestępczych w przyszłości. Cenne uwagi sygnalizuje Habilitant na gruncie teorii pedagogicznej B. Stinchomba przedstawionej w pracy, pt. „*Corrections, Foundations for the Fucture, Second Edition, Florida Atlantic University, 2012,*” iż dolegliwość wymierną osiąga się poprzez sam fakt izolowania skazanego od środowiska wolnego, natomiast dodatkowe ograniczenia jego uprawnień, potrzeb oraz praw w ramach izolacji doprowadzają do procesu wtórnej deprywacji co dehumanizuje cały proces karania oraz oducza ekologii życia.

Bodźcem negatywnym, dolegliwością samą w sobie staje się działanie uprawnionych organów wymiaru sprawiedliwości, polegające na stosowaniu nakazu przebywania osoby w ściśle określonym miejscu bez możliwości jej zmiany. W tej przestrzeni szczelnej izolacji zewnętrznej i wewnętrznej przebiega proces wykonywania bezwzględnej kary pozbawienia wolności, zaś manipulowanie dodatkowymi elementami czyni ten proces dotkniętym znamionami represji a w skrajnych przypadkach może stać się zalegalizowanym aktem terroru. Tym samym usprawiedliwione ograniczenia w statusie osoby odbywającej karę za przestępstwo winny odnosić się do obszaru innego typu, np. praw cywilnych, administracyjnych, ekonomicznych na gruncie substratu ograniczonej bądź wolności dozorowanej. Organizowanie procesu karania w zależności od etiologii czynów oraz cech i właściwości osobowych toruje drogę ku karom probacyjnym wykonywanym w warunkach kontroli wewnętrznej i dolegliwości przekładających się na stan innych ograniczeń niż prosta izolacja więzienna. Afirmowanie wyżej wymienionego poglądu Autora na temat dywersyfikacji dolegliwości jako podstawowego atrybutu kary daje szansę na aksjologiczno-pedagogiczną indywidualizację makro i mikrostrukturalną torującą drogę dla kar penalnych opartych na prostej izolacji, ograniczonej wolności i kontrolowanej wolności dozorowanej.

Zaprezentowane stanowisko Autora opracowania o niewspółmierności funkcji prewencyjno-ochronnej kary pozbawienia wolności do funkcji poprawczo-resocjalizacyjnej wywołuje niepomysłne następstwa w sferze samooceny i samoświadomości społecznej skazanych. Reakcja karna nie wywiera zatem zakładanych zmian w obszarze motywacyjnym, regulacyjnym i poznawczym osobowości osób karanych a także prowokuje otoczenie społeczne do artykułowania krytycznych opinii na temat nieskuteczności resocjalizacji systemu penitencjarnego i tym samym wpływa na obostrzenie warunków karania. Utrzymywanie asymetrycznych relacji pomiędzy funkcjami i zadaniami, jakie wypełniać winna kara pozbawienia wolności w konsekwencji uprzedmiotawia skazanych odbierając im szansę na udany powrót do społeczeństwa.

Jak poprawnie analizuje Habilitant w wyniku braku możliwości wzrostu potrzeb i wolności skazanych w sferze bezpieczeństwa, akceptacji, uznania, skuteczności działania oraz kształtowania pozytywnych planów na przyszłość w warunkach przestrzennej izolacji, nie wykształca się odpowiednio struktura wolicjonalno-temperamentalna i duchowa ułatwiająca resocjalizację i adaptację skazanych.

Ostatnia grupa czynników odbierająca pedagogiczny sens wykonywania kary pozbawienia wolności wobec osób naruszających porządek prawny

nawiązuje do uzasadnień teorii zróżnicowanych związków w resocjalizacji Herberta Quay'a. Otóż analiza struktury współczesnej przestępczości potwierdza, iż jest ona mocno zróżnicowana a także pojawiają się nowe odmiany działań kryminalnych związanych ze zmianami kulturowo-cywilizacyjnymi. Ponadto obserwuje się w ostatnich latach wyraźny wzrost przestępstw nieumyślnych, przestępstw ekonomicznych, gospodarczych, popełnianych przez zorganizowane grupy oraz sprawców zachowań agresywnych i reaktywnych, którymi są w dużej części kobiety. Ta sytuacja usprawiedliwia powszechne twierdzenie, iż nie każda grupa sprawców określonych zachowań inkryminowanych wymaga resocjalizacji. Proces resocjalizacji jest dynamiczną strategią uwzględniającą zabiegi opiekuńcze, wychowawcze i terapeutyczno-religijne, dla tych, którzy z powodów osobowościowych wymagają tego typu zadań. Nieusprawiedliwione jest myślenie, iż skazany w warunkach izolacji każdorazowo wymaga specjalistycznych usług korekcyjnych. Zważając na rodzaj przestępstw, sposób ich popełnienia, stopień społecznej szkodliwości, reakcję społeczeństwa a także kierując się czynnikami etiologii manifestowanych zachowań kryminalnych, można zauważyć, iż racjonalna polityka kryminalna w państwie tylko w wyjątkowych przypadkach zgodnie z zasadą sprawiedliwości formalnej, sprawiedliwości ekwiwalentnej oraz sprawiedliwości naprawczej dopuszczać powinna wykonywanie kary izolacyjnej w klimacie resocjalizacji penitencjarnej. Gros przypadków wymaga natomiast oddziaływania na drodze różnego rodzaju ograniczeń cywilnych, administracyjnych, gospodarczych czy podmiotowo-obywatelskich, które definiować winny treść sankcji penalnej.

Zgodnie z przywołanymi badaniami kryminologicznymi przez Autora rozprawy habilitacyjnej, dotyczącymi osób wielokrotnie karanych sankcjami izolacyjnymi, większość z nich wymaga oddziaływań socjalnych i opiekuńczych natomiast nie wymagają pogłębionych działań korekcyjnych zmierzających do wywoływania zmian w strukturze osobowości. Twierdzenie to podważa powszechność stosowania zabiegów resocjalizacyjnych jako istotnych predyktorów kary pozbawienia wolności, skoro diagnoza osobopoznawcza skazanych nie uzasadnia praktyki penitencjarnej opierającej się na tychże specjalistycznych usługach.

Oryginalne stanowisko zaprezentował Autor opracowania podnosząc także argument odnoszący się do zjawiska totalizacji służby penitencjarnej a nade wszystko poziomu ich kultury, który determinuje wpływ na efekty pracy pedagogicznej więźniaków z osobami odbywającymi karę pozbawienia wolności. Zgodnie z teorią Pierra Bourdieu habitusu społecznego, poziom aktywności i dojrzałości kulturowej pracowników więziennych organizujących proces resocjalizacji wobec skazanych jest na znacząco niższym poziomie niż

adresatów tych oddziaływań. Hipoteza ta uzasadnia tym samym niską skuteczność i efektywność w sferze poprawy etyczno-pedagogicznej skazanych odbywających karę pozbawienia wolności, gdyż działania te charakteryzują się brakiem profesjonalizmu, niedomaganiem specjalistycznych usług korekcyjnych oraz uwolnione są od założeń etyczno-religijnych.

II

Struktura recenzowanej rozprawy jest poprawna. Całość opracowania zamyka się w 11 rozdziałach, które poprzedzono wstępem, zwieńczono zaś wnioskami z badań. Ogółem liczy 359 stron właściwego tekstu. Pracę wzbogaca wykaz literatury na 27 stronach. Ponadto z punktu widzenia praktycznego, jej dodatkową wartością jest aneks, na który składają się stworzone przez Autora narzędzie badawcze w postaci wykorzystanych ankiet oraz tabele i wykresy z badań własnych w sposób graficzny interpretujące wyniki analiz empirycznych.

Wykaz literatury naukowej jest prawidłowy i bezpośrednio związany z przedmiotem badań. Literatura uwzględnia zarówno publikacje krajowe jak i najnowsze zagraniczne opracowania funkcjonujących na świecie systemów wykonywania kar pozbawienia wolności oraz kar probacyjnych. Świadczy to o rzetelnym oparciu teoretycznym podjętych rozważań empirycznych.

Badania własne autora stanowią istotną część rozprawy. Ich szczegółowość i rozmiar świadczą o dociekliwym dążeniu do źródeł zastanych problemów i oparcia na ich podstawie rzetelnej diagnozy, a następnie wskazania praktycznych rozwiązań systemowych.

W rozdziale pierwszym pracy zaprezentowano dyskurs naukowy uzasadniający konieczność afirmowania wiedzy interdyscyplinarnej oraz specjalistycznych doświadczeń praktycznych a nade wszystko założeń etyczno-religijnych określających indeks koniecznych wartości dla organizowania procesu resocjalizacji w warunkach systemu izolacyjno-dyscyplinarnego. Autor dla powyższych rozważań przyjął moduł trzech podstawowych reguł hermeneutycznego poznania lansowany przez twórców pedagogiki kultury M. Sawickiego i B. Nawroczyńskiego. Po pierwsze proces resocjalizacji w rygorach właściwych dla oddziaływania instytucjonalnego należy traktować jako układ scalony na który składa się wiele czynników; a zatem poznając jeden z nich charakteryzujemy jego wpływ na całość, zaś definiując wizję, misję, cele

strategiczne oraz metodykę postępowania korekcyjnego całej struktury zapewniamy warunki dla praktyki wykonawczej wszystkich podsystemów definiujących układ scalony.

W tej grupie zagadnień podnieść należy ważność i niezbędność antropologiczno-filozoficznych teorii kognitywnych, teorii interaktywnych, psychoanalitycznych, poznawczo-behawioralnych oraz niedostosowania społecznego, adaptacji społecznej i teorii systemowych dla konstatowania treści dla strategii resocjalizacyjnej realizowanej w warunkach kary pozbawienia wolności. Racjonalna praktyka realizująca tritment resocjalizacyjny musi uwzględnić wszystkie cechy dotyczące tożsamościowego jego charakteru.

Po stronie skazanych winno uwzględnić się podmiotowy a nie przedmiotowy status pozycyjny w rygorach izolacji przestrzennej wyrażający się tym, iż skazani muszą chcieć się resocjalizować i dążyć do samowychowania, odkrywać mogą pozytywny wymiar dotychczasowych doświadczeń związanych z tożsamością przestępczą oraz realizować scenariusz przyszłej adaptacji do wspólnoty wsparty na wolnej woli i uszanowaniu odpowiedzialności za swoje działania oraz prawie do zaciągania zobowiązań na rzecz wspólnoty.

Tożsamościowy wymiar resocjalizacji ze strony aparatu wykonywania kary pozbawienia wolności to głównie zapewnienie warunków dla realizowania podejścia diagnostycznego przez uprawnionych specjalistów odznaczających się autorytetem rzeczywistym a nie formalnym i kompetencjami pozwalającymi na działania bliskie dialogu zakładajacemu; uczciwość, pomocowość i koherencję.

Organizowanie resocjalizacji instytucjonalnej jest nieskuteczne jeżeli w pracy reedukacyjnej nie uwzględni się edukacji społecznej dla otoczenia społecznego i wszystkich partnerów współtworzących system penitencjarny. Winna ona przebiegać na drodze równoczesnego realizowania podejścia środowiskowego z wykonaniem zadań zindywidualizowanych i zadań terapii grupowej oraz kształtowaniem samoświadomości społecznej odbiorców systemu penitencjarnego pozwalającej stosować paradygmat tożsamości kulturowo-cywilizacyjnej, tj. akceptację i uznanie dla skazanych jako antecedensów ich poprawy pedagogiczno-etycznej i ekologii ludzkiej.

Przyjęcie tożsamościowego charakteru procesu resocjalizacji zakłada współwystępowanie trzech podmiotów, tj. sprawcy, ofiary i społeczeństwa oraz kultury i cywilizacji. Aksjologiczne traktowanie wszystkich uczestników strategii zmiany i kontroli społecznej pozwala na realizację wspólnotowych przedsięwzięć dających szansę na wychowanie chrześcijańskie, permanentne i inkluzyjne. Gwarancjami pozwalającymi osiągnięcie zakładanych celów spójności systemu resocjalizacji jako nieustannego procesu rozwoju osobowości skazanych jest

poszanowanie fundamentalnych wartości człowieka, tj. godności, autonomii, więzi społecznych oraz kompetencji.

W kolejnych partiach pracy Habilitant dokonał analizy aktualnych tendencji w obszarze wiedzy aksjologiczno-teoretycznej wyznaczających kierunek rozwoju resocjalizacji penitencjarnej. Strategia zmiany i kontroli zachowania osób odbywających karę pozbawienia wolności może przynieść pozytywne skutki jeżeli proces odbywania kary uwzględniać będzie treści sprawiedliwości formalnej, ekwiwalentnej i naprawczej. W tych warunkach można próbować stosować podejście oparte o casework, specjalistyczne programy korekcyjne, działania uruchamiające zasoby i potencjały skazanych, współdział społeczeństwa w traktowaniu resocjalizacyjnym oraz działania duszpasterskie i usługi socjalne.

Nowoczesne teorie resocjalizacji instytucjonalnej określają standardy wykonywania kary pozbawienia wolności w oparciu o reguły aksjologiczno - teoretyczne; praworządności materialnej, integracji zakładu karnego z pozawięzienną strukturą społeczną, minimalizacji izolacji zewnętrznej i wewnętrznej oraz solidaryzmu społecznego.

W wyniku tak zaprojektowanego modelu integracji penitencjarnej zakład karny pozostaje znacząco odludniony, a większość osób skazywanych kierowana jest do różnorodnych sankcji penalnych w warunkach ograniczonej wolności lub wolności dozorowanej. Uzasadnia się wyłącznie więzienia osobowe, w których przebywają skazani za czyny kryminalne o znacznym stopniu społecznego niebezpieczeństwa i podobnym profilu patogenezy kryminalnej. Koniecznym predyktorem procesu karania w przestrzeni izolacyjno-dyscyplinarnej, integracyjnej i inkluzyjnej jest doprowadzenie skazanych w wyniku resocjalizacji do uruchomienia mechanizmów poznawczo-wolicjonalnych i działań pokutnych, pozwalających na przepracowanie winy psychologicznej.

Akt uświadomienia i przeżywania wszystkich konsekwencji czynu karalnego, może warunkować pojawienie się w strukturze osobowościowej więźniów stanu odpowiedzialności i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę naruszenia dobra ochrony prawnej. Koncepcja sprawiedliwości naprawczej uwzględniająca sprawiedliwość biblijną w resocjalizacji osób dorosłych, staje się jądrem i epicentrum oddziaływania, jeżeli stosunek stron tegoż procesu oparty o więź osobowo-kulturową zakłada profesjonalizm usług oraz gotowość do zmiany zachowania i wyrównywania wszelkich strat powstałych w wyniku czynu karalnego. Pojednanie sprawcy z ofiarą i społeczeństwem w sferze samooceny i samoświadomości społecznej jest koniecznym krokiem w resocjalizacji więźniów stwarzającej warunki do wtórnej ich adaptacji społecznej.

Rozważania dotyczące interdyscyplinarnych teorii w resocjalizacji ze szczególnym wyróżnieniem prądów myślowych ukazujących uwzględnianie paradygmatu sprawiedliwości wyrównawczej w istocie będącej także paradygmatem sprawiedliwości biblijnej, pokazały zdaniem Autora opracowania, iż jest to podstawa teoretyczna i aksjologiczna do racjonalnego kształtowania praktyki penitencjarnej w warunkach systemu segregacyjno-izolacyjnego oraz systemu probacji.

W kolejnym rozdziale Habilitant dokonał podziału typologii tritmentu resocjalizacji ze względu na kryterium przedmiotu oddziaływania i rodzaju środowiska w którym jest organizowany. I tak można wyróżnić resocjalizację instytucjonalną, środowiskową, korekcyjną i rezydencjalną, odpowiednio przebiegającą w systemie izolacyjno-dyscyplinarnym, otwartym, usług specjalistycznych i zakładów leczniczo-rehabilitacyjnych. Podział ten wskazuje na potrzeby zróżnicowanych działań podejmowanych przez różne podsystemy ze względu na cechy i właściwości adresatów resocjalizacji, warunki zastosowania szczególnych sposobów, metod lub narzędzi, które są nieobecne w powszechnym modelu usług resocjalizacyjnych lub wykonywanie zadań korekcyjnych przez specjalnie do tego przygotowany personel terapeutów probacyjnych.

Przegląd rodzajowy miejsc, w których organizuje się działania resocjalizacyjne wskazuje ponadto, iż różnice pomiędzy nimi z punktu widzenia teleologicznych kryteriów pedagogicznych sprowadzają się do oceny stopnia kontroli zewnętrznej i kontroli wewnętrznej. Im silniejsze są mechanizmy ze strony strażników zewnętrznych tym bardziej system powstaje uszczelniony na wpływ strategii zindywidualizowanych i wymagających rozbudowanego podejścia diagnostycznego. Natomiast stosowanie zadań i metodyki terapeutycznej wymusza kontrolę wewnętrzną ze strony skazanych odbywających karę kryminalną i tym samym włącza ich czynnie w proces zmiany kontroli zachowań.

Podzielam w całości uwagi Autora opracowania, że takie instytucje karne, jak: sankcje probacyjne, kuratela sądowa, mediacja, praca społecznie użyteczna w warunkach probacji bądź sankcje pośrednie ukierunkowane na rehabilitację więźniów, są bardziej skuteczne i efektywne w rzeczywistym osiągnięciu rezultatów i celów kary. Zwłaszcza na poziomie wiedzy teologiczno-pedagogicznej należy mocno podkreślić cechę koherencji działań, które winny być zaplanowane i realizowane na poziomie znaczących postępów w praktycznym wykonywaniu środków karnych szeroko pojętego systemu penitencjarnego.

Korzystając z osiągnięć teologii i innych dyscyplin naukowych oraz interdyscyplinarnych teorii kary kryminalnej, aktualny kurs polityki kryminalnej w państwie nie powinien odbiegać od tych treści i zasad, ponieważ nieuchronnie prowadzi do zawłaszczenia resocjalizacji przez wykonawców-amatorów i osób przyuczonych do roli wychowawcy.

Resocjalizacja wsparta na kontroli wewnętrznej osób obywających karę pozbawienia wolności prowadzi do zminimalizowania napięcia i stresu, wykształcenia się cech odporności na przeżywany stan konfliktu społecznego a w efekcie finalnym może prowadzić do zjawiska destygmatyzacji oraz przyjmowania przez skazanego tożsamości ex-dewiacyjnej. Jedynie w klimacie pedagogicznym zasadnym jest koordynowanie, współdziałanie stron kontraktu resocjalizacyjnego poprzez uaktywniony mechanizm kontroli wewnętrznej więźniów, dający szansę na ich rozwój, transcendencję i nadzieję pozytywnych zmian w sferze wartości, norm, wzorów zachowań i postaw oraz dotykania tajemnicy własnego życia.

W kolejnych partiach dywagacji naukowych, Autor dokonał pogłębionego studium znaczenia kary pozbawienia wolności na dalsze losy życiowe osób wielokrotnie karanych. Przywołane zostały dwie zasadnicze teorie wyjaśniające negatywny wpływ kary izolacyjnej na zachowanie skazanych, tj. teoria deprivacyjna i teoria transmisyjnej izolacji.

Na podstawie tej pierwszej w wyniku zjawiska deprivacji potrzeb biologicznych skazanych wytwarza się alternatywa dla formalnego układu narzucanego przez przymus w postaci „drugiego życia.” Z kolei według teorii transmisyjnej izolacji podkultura więzienna powstaje przez przenoszenie do zakładów penitencjarnych reguł subkultur dewiacyjnych ze świata zewnętrznego. Skazani, którzy uczestniczyli w różnych praktykach dewiacyjnych, zasady i normy tam obowiązujące przeszczepiają na grunt systemu izolacyjno-dyscyplinarnego. Wyczerpująca i eklektyczna metoda charakteryzująca stan badań empirycznych na temat deprivacyjnego wpływu kary pozbawienia wolności na zmianę zachowań skazanych, potwierdziła, iż sankcja ta jest de facto reliktem kulturowym i jest obciążona niewydolnością aksjologiczno-resocjalizacyjną.

Na ten stan składają się między innymi następujące dolegliwości: organizacja wewnątrz zakładu karnego nie sprzyja procesowi samowychowania skazanych, personel penitencjarny manifestuje restryktywne postawy wobec więźniów, długotrwały pobyt a bezpośredni wpływ na prizonizację uniemożliwiająca poprawę skazanych. Dodatkowe racje krytycznie oceniające związek kary izolacyjnej z poprawą pedagogiczną osób karanych, to : fakt

dostrzegania wysokiego stopnia recydywy co świadczy o niemocy wychowawczej zakładów karnych, pobyt w więzieniu stygmatyzuje przestępcę i utrudnia jego powrót do społeczeństwa, istnieje niemożność prowadzenia indywidualizacji w pracy penitencjarnej oraz rodziny osób uwięzionych boleśnie odczuwają skutki kary pozbawienia wolności, gdyż wpływają na ich kondycję moralną i ekonomiczną.

Centrową wartością upodmiotowiającą człowieka jest wolność i wynikające z niej prawo do wyboru indywidualnego zachowania a zatem proces karania, który niszczy tę strukturę tożsamościową, sprowadza tym samym jednostkę do roli przedmiotu, środka, elementu psychomanipulacji społecznej a system penitencjarny całkowicie odhumanizowuje w stronę więzień bezosobowych.

Nasycenie modelu wykonywania kary pozbawienia wolności warunkami organizacyjnymi pozwalającymi na zabezpieczenie środków gwarantujących prawa skazanych do autonomii i rozwoju może doprowadzić do powstania systemu demokratycznego zamiast anomijnego. W miejscu przymusu, psychomanipulacji, formalnej praworządności może pojawić się odwet humanitarny, warunki sprzyjające transcendencji więźniów oraz zabezpieczenie wszelakich wolności i swobód, które nie gasną przez sam fakt ustanawiania kary wspartej na izolacji przestrzennej. Społeczny akt karania jest działaniem z grupy predyktorów odpowiedzialności i solidarności nakazujący wykorzystywanie kapitału i wiary ludzkiej we wspólnym przewyciężaniu stanów opresyjnych i konfliktowych. Interakcjonizm w resocjalizacji za pośrednictwem dialogu motywacyjnego i pracy duszpasterskiej oraz wychowawczej metodą tutoringów i caseworku kreuje sytuację wyjściową dla realnej i rzeczywistej asymilacji osób karanych do środowiska wolnościowego.

Kolejny rozdział dysertacji, stanowi ważny fragment rozprawy ze względu na dodatkową wiedzę, którą wnosi Autor, objaśniając treść i znaczenie wymiaru teologiczno-religijnego procesu resocjalizacji w systemie izolacyjno-dyscyplinarnym. Człowiek jest istotą holistyczną i realizuje się jego istnienie i życie w czterech wymiarach, tj. fizycznym, psychicznym, duchowym i społecznym. Odsłanianie kanonów wiary, duchowości i religijności skazanym odbywającym karę pozbawienia wolności jest zabiegiem pozwalającym przeżywać pobyt w przestrzeni izolacyjnej jako okres próby wzrastania we wszystkich wymiarach człowieczeństwa.

Praca nad sobą, poznawanie samego siebie, akceptowanie siebie bez względu na rodzaj dokonywanego czynu inkryminowanego pozwala skazanym przeżywać podstawową wartość, tj. potrzebę hubrystyczną, uznającą wartość każdego człowieka. To ona wyzwala sprawności i receptory psychiczne i duchowe osobowości więźniów ułatwiające zaakceptować im zasoby i potencjały od których zależy integralny rozwój osobowy. Teologiczno-religijne treści w resocjalizacji sprowadzają się także do wywierania wpływu na świadomość więźniów, że zmiana zachowania oczekiwana w wyniku tego procesu może nastąpić jedynie za pośrednictwem czynnego współdziałania skazanych oraz wykształcenia się w obrazie własnego „ja” przekonania, iż to skazani są twórcami sukcesu resocjalizacji. Praca pedagogiczna w warunkach kary izolacyjnej pełni jedynie rolę propozycji – oferty która może być przyjęta lub odrzucona. Atrakcyjność oddziaływań korekcyjnych, ich użyteczność i praktyczna przydatność mają na celu pobudzić sieć wartości u więźniów w stronę autonomiczności i czynnego współdziałania, koordynacji i wymiany. Na drodze postępowania katalaktycznego mogą spotkać się specjaliści z zakresu resocjalizacji ze skazanymi- specjalistami w zakresie doświadczeń z własnego życia, pozwalając na pozytywną ingerencję pedagogiczną i duchową w swój rozwój integralny i ekologię życia.

Wyjątkową rolę w procesie resocjalizacji duchowej odgrywają w systemie penitencjarnym kapelani więzienni, jako osoby spoza systemu, nie będący funkcjonariuszami a jedynie osobami cywilnymi, które bezinteresownie zadają sobie trud komunikowania się ze skazanymi w celu niesienia im posługi religijnej. Kapelani więzienni odgrywają rolę opiekunów duchowych, nauczycieli, doradców, ekspertów, pośredników a nade wszystko obrońców skazanych odbywających karę pozbawienia wolności. Usytuowanie kapelanów więziennych w strukturze aparatu wykonywania kary pozbawienia wolności, pozwala wypełniać przez nich funkcję pośredników pomiędzy etatowymi funkcjonariuszami penitencjarnymi a skazanymi w celu eliminowania bądź łagodzenia sytuacji konfliktowych w następstwie procesu prizonizacji skazanych bądź totalizacji władzy karania. Zakład karny stanowi bowiem miejsce szczególnie wrażliwe na różnorodne agresje, napięcia, zachowania agresywne i eskalację działań przemocowych ze strony więźniów i osób wykonujących karę pozbawienia wolności. Tym samym praca kapelanów więziennych niosąca posługi religijne może przyczyniać się do humanizowania sposobu wykonywania kary oraz kształtowania klimatu i atmosfery więziennej sprzyjającej resocjalizacji. Bowiem jedynie w warunkach wzajemnego zaufania, poszanowania swojej odrębności statusu pozycyjnego i przyjęcia zasady status

guo eliminującej rywalizację i wzajemną walkę pomiędzy kadrą więzienną a skazanymi, można organizować pracę pedagogiczną.

Habilitant przedstawił także rozważania na temat wychowawczego charakteru wartości w ujęciu doktryny papieskiej, zwłaszcza Jana Pawła II w relacji do personelu więziennego i osób karanych. Kara i więzienie w świetle nauczania papieskiego mają sens, gdy potwierdzając zasady sprawiedliwości i zapobiegając przestępności, służą zarazem odnowie człowieka, dając tym, którzy popełniają błąd, możliwość zastanowienia się i odmiany życia, aby mogli włączyć się na nowo w życie społeczeństwa jako pełnoprawni członkowie. Pouczająca jest mądrość i ogromny dorobek wiedzy papieża Jana Pawła II dotyczący problemów natury ludzkiej i niezbywalnej jego godności także w odniesieniu do skazanych na karę kryminalną. W świetle dokumentów papieskich kara pozbawienia wolności jest sama w sobie uciążliwa i powinno się oszczędzić więźniom warunków, które godzą bezpośrednio w ich zdrowie, więzi rodzinne bądź poczucie osobistej godności. Natomiast skazani nie przestają być ludźmi i nie mają zostać pozbawieni możliwości poprawy i nawrócenia oraz adaptacji do życia w społeczeństwie.

Rozdział dotyczący metodologii badań stanowi w zasadniczej warstwie syntezę danych zebranych przez Autora rozprawy w toku prowadzonych badań ankietowych dotyczących uwarunkowań kary pozbawienia wolności w aspekcie jej resocjalizacyjnej skuteczności i efektywności. Miarami pomiaru były czynniki formalno-prawne oraz materialne wpływające na proces wykonywania kary izolacyjnej. Wśród elementów przedmiotowych zanalizowano wpływ rodzaju czynu kryminalnego, wysokości orzeczonej kary, okresu spędzonego w izolacji na rezultaty pedagogiczne kary pozbawienia wolności. Do grupy determinantów materialnych zaliczyć należy; związek pomiędzy funkcją sprawiedliwościową, odpowiedzialnością prawną, moralną, funkcją odstraszącą kary, zadaniami zabezpieczającymi wypełnianymi przez karę izolacyjną a resocjalizacyjnymi rezultatami wykonywania bezwzględnej kary pozbawienia wolności.

Ponadto Autor rozprawy poddał empirycznej ocenie poglądy skazanych i personelu więziennego na obostrzenie warunków procesu karania, na sensowność stosowania długoterminowego więzienia oraz na stosowanie programów penitencjarnych zakładających realizację zadań ekwiwalencji i restytucji kary pozbawienia wolności. Przedmiotem badań była reprezentatywna grupa osób odbywających karę pozbawienia wolności w kilku zakładach karnych, natomiast przedmiotem poznania uczyniono diagnozę czynników wpływających na sens karania i jej przebieg w warunkach izolacji przestrzennej. Metodologia badań własnych obejmuje w zasadzie wszystkie elementy pozwalające na

strukturalizację, fenomenologię, epistemologię oraz zarysowanie prognozy kryminologicznej czynników algorytmu badawczego. Podstawowym problemem analizy empirycznej była ocena efektywności resocjalizacyjnej funkcji bezwzględnej kary pozbawienia wolności, który został następnie uszczegółowiony na piętnaście problemów zindywidualizowanych.

Główną metodą w badaniach pedagogiczno-kryminologicznych był wywiad kierowany za pośrednictwem autorskiego kwestionariusza ankiety na temat uwarunkowań podmiotowych, społecznych, etycznych, religijnych i kulturowych stosowania kary pozbawienia wolności. Dodatkową metodą było użycie analizy matematyczno-statystycznej z uwzględnieniem testów zależności pomiędzy badanymi zmiennymi oraz indeksacja wyników pomiaru. O dobrym przygotowaniu i opanowaniu wiedzy z zakresu metodologii badań społecznych, zaświadcza poprawna operacjonalizacja zmiennych zależnych, niezależnych i pośredniczących. Wybór badań jakościowych na dość dużej próbie kilkuset skazanych na długoterminową izolację więzienną oraz pominięcie hipotez badawczych jako ograniczających przedmiot poznania uznać należy za wybór trafny i uzasadniony.

Właściwym podsumowaniem pracy są wnioski końcowe, które odnoszą się do całości prezentowanych rozważań. Zawierają one spójną syntezę naukową najważniejszych ustaleń czynionych w rozprawie. Wynikające stąd konstatacje oprócz walorów teoretycznych posiadają duże znaczenie praktyczne dla zbudowania racjonalnego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności zapewniającego rzeczywistą resocjalizację więźniów opierającą się o poprawę pedagogiczną, religijną realizującą ich integralny rozwój osobowościowy i ekologię ludzką.

III

Wprawdzie struktura pracy habilitacyjnej jest w zasadzie poprawna, to jednak należy zwrócić uwagę na kilka uwag polemicznych, które nie obniżają pozytywnej oceny całego opracowania.

1. Relacja pomiędzy resocjalizacją a karą pozbawienia wolności powinna być relacjonowana na poziomie kognitywnej wiedzy przy zastosowaniu podejścia funkcjonalności systemu. Tym samym zastosować należałoby jedną z wielu teorii odnoszących się do badania poziomu funkcjonalności instytucjonalnej. W grupie

potencjalnych teorii do wykorzystania można wymienić socjologiczną teorię Georga Pearsona, pedagogiczną teorię Henri Louisa Le Chateliera, z zakresu wiedzy prakseologicznej i socjotechniki Czesława Czapówa czy Marcina Zielenieckiego, a z obszaru organizacji i zarządzania Mariana Mazura. Użycie konstruktów analizy teoretycznej pozwoli określić związek pomiędzy badanymi wielkościami pod względem spójności, logiczności i poprawności co do wizji, misji, celów, strategicznych, operacyjnych, funkcji, zadań, metod, sposobów i środków postępowania. Analiza naukowa zmierza bowiem do udokumentowania relacji między badanymi obiektami wykazującej współwystępowanie, związek przyczynowo- skutkowy, współprzyczynianie się albo dezintegrację lub stan patologii na poszczególnych poziomach pomiaru struktury systemu.

Dotychczasowe raportowanie naukowe wyjaśniające tenże związek zdecydowanie zaświadcza, iż w systemie penitencjarnym brak jest uzasadnień do stosowania racjonalizacji resocjalizacyjnej jako planowego i modelowego oddziaływania zakładającego rozwój osobowościowy a zwłaszcza duchowy skazanych odbywających bezwzględną karę pozbawienia wolności.

2. Ogromnym uproszczeniem było przyjęcie do rozwiązań teleologicznych oraz analiz empirycznych nad resocjalizacyjną funkcjonalnością w warunkach izolacji przestrzennej homogeniczności grupy skazanych odbywających karę pozbawienia wolności. Autor dokonał jedynie dywersyfikacji grupy badawczej ze względu na płeć oraz rodzaj wybranych zachowań inkryminowanych jako podstawowych cech tożsamości przestępczej. Należy przywołać badania i analizy z zakresu kryminologii radykalnej, aby się przekonać, że kara pozbawienia wolności i oddziaływania opiekuńcze, wychowawcze i terapeutyczno-religijne są odwrotnie proporcjonalne w stosunku do charakteru czynu przestępczego. W świetle na przykład teorii Johna Braithwaita i Georga Geisa większość przestępców ekonomicznych, finansowych, zorganizowanych grup przestępczych, gospodarczych, przeciwko ochronie środowiska oraz naruszeniu mienia nie wymaga, aby sprawcy tych zachowań podlegali długoterminowemu internowaniu w warunkach zakładu karnego ale obligatoryjnie wobec nich stosować należałoby traktament resocjalizacyjny.

Rozważania interdyscyplinarne na temat efektywności resocjalizacyjnej kary pozbawienia wolności pokazują, iż izolacja przestrzenna uzasadniona jest wobec sprawców agresywnych zachowań kryminalnych o wyraźnym profilu psychopatycznych cech osobowościowych. Praktyka zaprzecza tej tendencji, gdyż nadal władza karania przez społeczeństwo opiera swoją wiedzę na schematach, stereotypach i mitach utrzymujących przekonanie, iż skuteczna kara

to surowa i dolegliwa kara a przestępca to osoba, która zawsze wymaga resocjalizacji bez względu na diagnozę jego stanu osobowości. Współczesny obraz systemu penitencjarnego preferujący karę pozbawienia wolności jako „królową” wszelkich kar doprowadza do utrzymywania populistycznego kursu w reformowaniu aparatu karania.

3. Program badań terenowych wsparty został na paradygmatach analizy ilościowej. Zostały one przeprowadzone na reprezentatywnej próbie skazanych ale w analizie płaskiej nie pozwalającej na głębszą strukturalizację i prognozę danych empirycznych. W świetle wiedzy kryminologicznej badania naukowe winny by organizowane w dwóch etapach postępowania empirycznego, tj. anamnezy i katamnezy. W okresie anamnezy należałoby ocenić tożsamość przestępczą ze zróżnicowaniem na podstawowe cechy statusu pozycyjnego, systemu wartości i dominujących wzorców zachowań. Natomiast katamneza to okres co najmniej pięciu lat od okresu zakończenia odbywania kary pozbawienia wolności w którym można by ponownie zweryfikować zmienne, siłę i dynamikę wyznaczników tożsamościowych z grupy predyktorów samooceny i samoświadomości społecznej więźniów. Inaczej niż założył Autor rozprawy wybrać należało zmienne zależne i zmienne niezależne. Otóż za zmienną niezależną należało uznać tritment resocjalizacyjny ujęty w wymiarze rodzaju oddziaływań, celu postępowania wobec jednostki, grupy i środowiska oraz strategii postępowania. Natomiast zmienną niezależną określić należało jako indeks cech tożsamości skazanych uwzględniających status dewianta, status więźnia i status osobowy przy użyciu wyznaczników motywacyjnych, normatywnych i teologiczno-aksjologicznych. Badania ilościowe nie mogą bowiem ograniczać się do fenomenologicznej i epistemologicznej analizy ale ich wartość to głównie rozpracowanie algorytmu metodologicznego ze zwróceniem uwagi na materialne i interesujące ze względu na wiedzę kognitywną kryteria będące antecedensami samooceny i samoświadomości społecznej osób odbywających karę pozbawienia wolności; gdyż one wpływają na efektywność i skuteczność oddziaływań resocjalizacyjnych podejmowanych w izolacji.

4. Autor rozprawy dokonał dywersacji procesu resocjalizacji ze względu na miejsce będące izolacją przestrzenną, ograniczoną wolnością i wolnością dozorowaną. Analiza naukowa skoncentrowała się wyłącznie na opisie tegoż postępowania bez strukturalnej i dynamicznej charakterystyki różnic pomiędzy nimi. Resocjalizacja jako strategia planowanego i zindywidualizowanego działania każdorazowo wsparta jest na diagnozie a następnie tritmentcie. Diagnoza winna obejmować charakterystykę wszystkich niezbędnych cech wyjaśniających etiologię postępowania zachowania przestępczego i tym samym sięgać do profilowania okoliczności typu, rodzaju, znaczenia i prognozy osobowości

sprawczej. Traktment, zaś to projektowanie poszczególnych faz i etapów strategii zmiany i kontroli społecznej sprowadzające się do użycia adekwatnych metod, sposobów i środków, które winny być uruchamiane aby osiągnąć zamierzony rezultat w sferze zachowań i postaw społecznych osób skazanych. Ulokowanie resocjalizacji w trzech wymiarach makrostruktury społecznej uzasadnia odmienności podejścia diagnostycznego i wykonawczego do każdego z nich. A zatem specyfika systemu segregacyjno-izolacyjnego, integracyjnego i inkluzyjnego wymuszać powinna powierzanie zadań resocjalizacyjnych profesjonalnym agendum i służbom instytucjonalnym, probacyjnym i rezydencjalnym, które pracują na odmiennych programach i kontraktach korekcyjnych.

Zasadniczym predyktorem różnicowania traktmentu resocjalizacyjnego jest ocena czynu przestępczego przez aparat diagnostyczny wymiaru sprawiedliwości pod kątem jego adekwatności do trzech zasadniczych funkcji, które każdorazowo wypełniać winna dolegliwość karna, tj. sprawiedliwości formalnej, ekwiwalentnej i naprawczej. Tym samym działanie uwzględniające ocenę, podejście studialne, intencję, interwencję i oszacowanie w stosunku do reakcji karzącej mogącej osiągnąć cele sprawiedliwościowe, staje się punktem wyjścia do projektowania resocjalizacji w przestrzeni makrostruktury społecznej. Brak pogłębionej analizy co do determinantów kary rzutuujących na charakterystykę stosowanego traktmentu resocjalizacyjnego w moim przekonaniu, czyni dywagacje Autora rozprawy jako przemyślenia dogmatyczne bez znacznego opisu materialnego.

5. Kary probacyjne jako sankcje średniej mocy i sankcje wolności dozorowanej według Habilitanta traktowane są jako reakcje karzące alternatywne w stosunku do kary pozbawienia wolności. Ponadto Autor stwierdził, iż brak jest alternatywy dla podstawowej instytucji w polityce kryminalnej jaką jest bezwzględna kara pozbawienia wolności. Nie podzielam takiej oceny, gdyż jest ona wysoce nieuprawniona na gruncie interdyscyplinarnej wiedzy kryminologicznej oraz logicznego sposobu wnioskowania w naukach społecznych.

W świetle teorii probacji jako wielopasmowego postępowania resocjalizacyjnego w społeczeństwie z udziałem społeczeństwa mojego autorstwa; kary średniej mocy i kary wolnościowe są reakcjami karzącymi obok a nie w zamian za karę pozbawienia wolności.

Przyjęcie stanowiska odmiennego wymusza traktowanie kary izolacyjnej jako wyłącznej i głównej, zaś inne kary spełniać mogą rolę wtórną i podrzędną wobec kary pozbawienia wolności. Nie można budować systemu kar, które nie są autonomiczne, niezależne i nie podlegają praktyce wymuszającej równorzędne

ich traktowanie w procesie orzeczniczym i wykonawczym organów wymiaru sprawiedliwości.

Zaprezentowany przez dr Zbigniewa Iwańskiego pogląd czyni iluzoryczną i fasadową fundamentalną zasadę dla praktyki penitencjarnej i pedagogicznej, to jest regułę indywidualizmu i podmiotowego traktowania skazanych odbywających karę pozbawienia wolności. Stanowisko to doprowadza do stanu faktycznego, w którym dominuje rutynowe podejście do karania, schematyczne i stereotypowe wnioskowanie na temat karania oraz tworzenie ocen i opinii o niezbędności kary izolacyjnej w stosunku do zachowań inkryminowanych.

Teoria probacji jest właściwie odmienną koncepcją penologiczno-pedagogiczną, która wsparta na założeniach myślenia kognitywnego i aksjologicznego w naukach społecznych i wielu teoriach naukowych z grupy pedagogiki i psychologii humanistycznej, zakłada konieczność odmiennego traktowania skazanych ze względu na proces zaburzonej socjalizacji w celu odzyskania w procesie strategii probacyjnej szans i nadziei na odmienny niż przestępczy habitus społeczny ułatwiający ich integralny rozwój osobowościowy sprzyjający powrotowi do społeczeństwa.

Nie ulega wątpliwości, iż recenzowana rozprawa habilitacyjna ma charakter interdyscyplinarny. Występują w niej obok zagadnień teologiczno-pedagogicznych, które mają zdecydowanie pierwszoplanowy charakter, także elementy kryminologiczne, etyczne, socjologiczne i z dziedziny psychologii, co zaświadcza o szerokim ujęciu tematu. Takie ukształtowanie rozprawy rodzi bez wątpienia, wykazanie się przez Habilitanta dużą wiedzą i umiejętnością naukowej analizy w zakresie różnych dyscyplin naukowych. Istotnym w tych okolicznościach jest także zdolność posługiwania się naukowymi metodami badań i oceny zebranych materiałów.

Dr Zbigniew Iwański zrealizował te wymagania właściwie, a dokonując rozważań w innych obszarach niż teologia i pedagogika, wykazał dbałość o to, aby zachować rozsądne w tym względzie proporcje i odpowiednio podporządkować owe wywody zasadniczym wątkom pracy.

Lektura pracy nie nasuwa wątpliwości, iż celem zasadniczym rozprawy jest stworzenie merytorycznej podstawy, która ma służyć rozwiązaniom praktycznym. W pełni zasadnym jest uznanie, iż w zakresie formułowania ocen i prezentowania własnego stanowiska oraz argumentacji Habilitant wykazał duże zdolności oraz udowodnił, iż posiada umiejętności artykułowania swych poglądów w sposób logiczny, uporządkowany i jasny. Praca napisana jest dobrym językiem w sposób klarowny, ścisły i precyzyjny dokonał merytorycznej oceny etycznego, religijnego i prawnego sensu kary pozbawienia wolności.

Resumując, stwierdzam, że dysertację habilitacyjną ks. dr Zbigniewa Iwańskiego, pt., *Etyczny, prawny i religijny wymiar procesu resocjalizacji skazanych*’, Wydawnictwo Fundacja Ubi Societas, ibi ius, Warszawa 2017, s. 359, oceniam pozytywnie. Habilitant podjął udaną próbę rozwiązania trudnych problemów, nierzadko pomijanych w piśmiennictwie, a związanych z aparatem wykonywania kary pozbawienia wolności w symbiozie z pedagogiczno-duchowymi jej celami definiującymi funkcję resocjalizacyjną kary kryminalnej.

IV

Dr Zbigniew Iwański jest księdzem katolickim Archidiecezji Warszawskiej i od ponad dwudziestu lat pracuje w duszpasterstwie parafialnym w Wólce Mińskiej (powiat Mińsk Mazowiecki) oraz czynnie udziela się w pracy charytatywnej z rodzinami będącymi w trudnej sytuacji życiowej i patologicznymi, młodzieżą niedostosowaną społecznie oraz osobami z niepełnosprawnością. W roku 1985 ukończył studia wyższe z zakresu pedagogiki społecznej i resocjalizacji w Uniwersytecie Warszawskim, natomiast 1994 roku w Instytucie Katolickim w Paryżu odbył studia z zakresu pedagogiki, katechetyki i lingwistyki.

Po powrocie do kraju ze studiów obronił pracę doktorską, pod tytułem *„Oddziaływania wychowawcze katechezy szkolnej”* pod kierunkiem naukowym profesor Zofii Matulki w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu i uzyskał tytuł naukowy doktora nauk humanistycznych.

Od roku 2001 do 2014 roku dr Zbigniew Iwański był zatrudniony na stanowisku adiunkta w Instytucie Pedagogiki na Wydziale Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie. Był czynnym i mocno zaangażowanym w proces dydaktyki akademickiej pracownikiem uczelni organizując liczne autorskie wykłady, seminaria i warsztaty naukowe. Między innymi prowadził zajęcia wykładowe z przedmiotów specjalistycznych, tj. diagnostyki resocjalizacji, pedagogiki resocjalizacyjnej, teorii i metodyki profilaktyki społecznej, wartości chrześcijańskich w systemie resocjalizacji, kryminologii, wiktymologii i patologii społecznej. W zakresie pracy dydaktyczno-naukowej dał się poznać jako wybitny erudyta i specjalista obdarzony charyzmą wiedzy, kompetencji i umiejętności oraz etycznego przygotowania do pracy resocjalizacyjnej w obszarze patologii społecznej i resocjalizacji dzieci i młodzieży oraz osób dorosłych.

Podstawowym miejscem zatrudnienia Habilitanta był Instytut Pedagogiki w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w Lublinie, zaś dodatkowe zajęcia w formie zadań zleconych wykonywał w charakterze wykładowcy akademickiego w Szkole Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku, Wyższej

Szkole Menedżerskiej w Warszawie, Akademii Humanistycznej w Pułtusku oraz Wyższej Szkole Pedagogicznej Towarzystwa Wiedzy Pedagogicznej w Warszawie. W uczelniach tych głosił wykłady specjalistyczne z zakresu: pedagogiki resocjalizacyjnej, aksjologii i etyki w resocjalizacji, metodyki oddziaływania resocjalizacyjnego oraz pedeutologii i pedagogiki specjalnej. Zakres, pojemność i treść głoszonych wykładów oraz organizowanych zajęć specjalistycznych z zakresu nauk kognitywnych przez ks. dra Zbigniewa Iwańskiego daje legitymizację do uznania Jego Osoby jako eksperta z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej, aksjologii i etyki. Fakt ten potwierdza także okoliczność szczególnego zaangażowania w proces kształtowania studentów na studiach wyższych z zakresu pedagogiki i pedagogiki resocjalizacyjnej, gdyż był promotorem ponad 200 prac magisterskich obronionych w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w Lublinie oraz w filii KUL we Lwowie.

Sylwetkę naukową Habilitanta charakteryzuje także ocena aktywności badawczych. Otóż ks. dr Zbigniew Iwański podejmował inicjatywy badawcze: z zakresu aksjologii i etyki, skuteczności katechezy w wychowaniu religijnym i moralnym, patologii środowisk rodzinnych i profilaktyki prorodzinnej a nade wszystko problematyki wartości w procesie resocjalizacji skazanych odbywających karę pozbawienia wolności. Zagadnienia badawcze były podstawą uzyskania dwóch grantów badawczo-naukowych oraz opublikowania autorskich książek i publikacji zwartych w pracach zbiorowych.

Dojrzałość intelektualna Habilitanta potwierdza okoliczność rozległych horyzontów jego twórczej aktywności publikacyjnej na którą składa się po uzyskaniu stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych: opublikowanie samodzielnie sześciu opracowań książkowych, trzech pozycji wolumenowych w których był współredaktorem 30 artykułów w czasopiśmie zwartym spełniającym kryteria parametryzacji naukowej oraz haseł problemowych do encyklopedii KUL i encyklopedii prawniczej.

Dr Zbigniew Iwański przez cały czas kontynuowania pracy w uczelniach wyższych jako pracownik naukowo-dydaktyczny czynnie i z dużym zaangażowaniem uczestniczył w życiu naukowym środowiska akademickiego, czego dowodem jest wygłaszanie referatów na ponad 20 konferencjach naukowych o zasięgu międzynarodowym i krajowym.

Habilitant jako pedagog angażuje się z dużym powodzeniem i sukcesami w praktyce wychowawczej, organizując liczne formy wsparcia na rzecz systemu opiekuńczo-wychowawczego wobec młodzieży niedostosowanej społecznie oraz aparatu wykonywania kary pozbawienia wolności wobec osób dorosłych. W tym miejscu wspomnieć należy o cyklicznych warsztatach przeglądu sztuki

więziennej w Zakładzie Karnym w Sztumie, zajęciach resocjalizacyjnych z zakresu twórczej kulturotechniki inicjowane wraz ze studentami dla skazanych w Zakładzie Karnym w Płocku, Sztumie, Radomiu, Iławie i Grudziądzu oraz praktykach specjalnościowych z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej dla studentów w placówkach opiekuńczych, wychowawczych i terapeutycznych. Zainteresowania naukowe Habilitanta predysponowały Go do aktywnego uczestnictwa jako członka w Zespole Pedagogiki Chrześcijańskiej Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN, dbającego o aksjologiczny i religijny wymiar podejmowanych inicjatyw naukowo-badawczych.

Reasumując, zarówno rozprawa habilitacyjna, pod tytułem „*Etyczny, prawny i religijny wymiar procesu resocjalizacji skazanych,*” Wyd. Fundacja Ubi Societas, ibi ius, Warszawa 2017,s.359 oraz dorobek i aktywność naukowa doktora Zbigniewa Iwańskiego ,stanowią niewątpliwie samodzielny wkład w dziedzinie rozwoju nauk teologicznych i tym samym w mojej ocenie w pełni spełniają wymogi przewidziane w art.18 a ust.5 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2016 roku,poz.882,1311, z 2017 roku, poz.859 i 1530).

Prof. zw. dr hab. Andrzej Bałandynowicz